

یادداشت

حماسه حسینی در شعر عاشورایی

عبدالجبار کاکایی / شاعر

موضوع شعر آیینی به قدمت شعر فارسی است. اولین گزاره‌های عاشورایی در شعر فارسی نفرین بانیان این جنایت و بیان سببیت و بی‌رحمی جانین آن است. رفته‌رفته موضوع «حماسه حسینی» با ذکر نام شخصیت‌هایی چون حضرت عباس (ع) و علی اکبر و مختار به گزاره‌های عاشورایی اضافه می‌شود تا جایی که شخصیت‌های منفی و مثبت صحنه تاریخی عاشورا به صورت ارسال مثل در متن‌های ادبی سده چهارم به بعد مورد استفاده قرار می‌گیرند. چنانکه مشهور است نخستین توجه جدی شیعیان در شعر فارسی به اهل بیت خلق آثار حماسی درباره شخصیت علی بن ابی طالب در کتاب‌هایی موسوم به حمله حیدری و خواران نامه و... است. در کنار شرح حماسه‌های امام اول شیعیان توجه به شخصیت‌های صحنه کربلا چون عباس و علی اکبر و دیگر شخصیت‌های موثر در وقایع بعد از کربلا چون مختار آغاز می‌شود؛ به‌ویژه در سده هشتم و نهم با آثاری چون خواران نامه این حسام و بعدها حمله حیدری میربازل مهدی و حمله راجی کرمانی.

عصر صفویه بی‌نیاز از تعریف است و گسترش کمی و کیفی آثار به‌ویژه در بعد سوگ‌سرایی، ادبیات عاشورایی را به مرحله جدیدی وارد می‌کند و دوره‌های تاریخی دیگر تداوم این جریان ملی است که در عصر قاجار به بازتکرار خود می‌رسد. گزاره‌های مفهومی و روایت‌های عاشورایی در این عصر بیشتر بر محور سوگ و شفاعت است تا به عصر جدید و مدرن تاریخ ایران بعد از مشروطه وارد می‌شویم. در این دوره، روحانیت تحت تأثیر چالش‌های فکری جدید به‌ویژه در برابر تجددطلبان به بازیابی و تجدید هویت خود و تاریخ دین می‌پردازد و در ادامه تطبیق شریعت با مسائل مبتلا به روز به احیای روایت‌های تازه از پدیده عاشورا می‌رسیم تا برای نخستین بار این موضوع از بستر قدسی و عرفانی خود خارج شود و به روایتی واقع‌گرایانه‌تر برسد و نگاه‌های تجربه‌گرا را اقتاع کند.

تفاسیر روشنفکران مذهبی عصر جدید در عاشورا، مولفه‌ها و گزاره‌های جدیدی را وارد شعر عاشورایی می‌کند. با تطبیق تاریخ عاشورا با روزگار جدید و این استنباط‌های تازه یک موتور محرک انقلاب اجتماعی عظیمی در تاریخ ایران ایجاد می‌شود که در مرکزیت آن، می‌توان به ایده‌های مرحومان دکتر علی شریعتی و مرتضی مطهری می‌توان اشاره کرد. شعر جدید و انقلابی ایران با الگوبرداری از این نظریه‌های جدید گزاره حماسی را تجدید حیات می‌کند و به بازتفسیر وقایع عاشورا با شرایط جدید می‌پردازد.

اکنون که حدود ۳۰ سال از این روش نوین در گزاره‌های عاشورایی شعر معاصر می‌گذرد، آفت تهی کردن این رویداد از امری قدسی به حادثه‌ای صرفاً تاریخی و دست‌مالی شدن نمادهای این واقعه به‌جیت انطباق متوالی این مفاهیم با رویدادهای اخیر رسیده‌ایم، به طوری که هر جریان سیاسی با بهره‌برداری از این روایت تاریخی سعی دارد خود را در صف اولیا و مخالفان را در صف اشقیاء تفسیر کند و لذا شعر با دوری حساس از گزاره‌های تطبیقی و تاریخی در پی بافتن راهی دیگر برای احیای حماسی‌ترین روایت تاریخ شیعه است.

شعر دینی امروز شاخه‌های متنوعی دارد که هر یک با توجه به گرایش اش به صورت یا محتوا قابل تفسیر است. گسترش فرهنگ مداحی و تربیت شاعران مداح نوعی از ادبیات عامه‌پسند را سبب شده است که در اجزای زنده بیشتر به چشم می‌آید تا در متون مکتوب. رواج نوحه‌های مدرن شکلی متفاوت از محتوای تاریخی عاشورا را عرضه می‌کند که گروهی آن را وهن تاریخ دین می‌دانند. در شعرهای مدرن شعیده‌های زبانی و صورت‌های خلاقانه محتوا را تحت الشعاع خود قرار داده است و شاعر بیش از آن که دعب نقل تاریخ یا آموزه‌های دینی را داشته باشد روایت‌گر توانایی‌های خود در رفتار با زبان است.

شاخه‌ای از شعر کلاسیک فارسی به‌ویژه غزل، هنوز هم به بازتکرار دستاورد شعر دهه شصت مشغول است و بیشترین گزاره‌هایش تلاش برای مقابله با تحریفات گسترده در فرهنگ و سنت‌های عاشورا است. شاخه دیگری از شعر کلاسیک به سیاست‌زدایی از فرهنگ عاشورا و بازگرداندن آن به امری صرفاً قدسی و دینی مشغول است.

این تنها گزاره‌های فهرست‌وار از تنوع توجه به موضوع عاشورا در شعر فارسی معاصر است؛ صورت‌های منگتری که هنوز نتوانسته‌اند بر شکوه روایت تاریخی آن غلبه کنند و پیامی جهانی از آن صادر کنند. با همه این احوال، این نسل بیشترین چالش‌های ادبی را بر سر مولفه‌ها و گزاره‌های عاشورایی دارد و اگر قرار است توفیقی برای گسترش ادب عاشورایی اتفاق بیفتد سهم این دوره تاریخی انکارناپذیر است.

شعر رضوی در دامنه شعر عاشورایی تعریف می‌شود؛ گرایش‌های صوفیانه در آثار متصوفه مکتب خراسان و شرح مقامات رجال و مشایخ محل پژوهش مستقلی است درباره تأثیر امام رضا بر فرق و نحل عرفانی آن منطقه که شیخ احمد جام معروف به «ژنده پیل» از زمره معارف آن است....

برگی از یک کتاب

«مهندس و کارگر آلمانی‌چمی داندیهات امام حسین (ع) و بیمه ابوالبفضل و دست با وضو یعنی چه، ماشین‌هام را صفر می‌فرستم پیش درویش مکانیک تا پیچ‌شان را باز کند و دوباره با وضو ببندد، بانس حقش سفت کند پیچ‌ها را از سر... از کارخانه آلمانی‌اش بهرسی، هیچ خاصیتی ندارد این کار، اما وسط جاده و بیابان، بچه‌های گاراژ قیدار خاصیتش را بخوانند یا نخواهند، می‌فهمند....

اتول هم باید موتورش صدای «هو یا علی مدد» بدهد و چرخش به عشق بچرخد....

گفتی؟»

قیدار / رضا امیرخانی

کاریکاتور | محمدعلی رجبی

وزیر بهداشت: بیخود اعصاب، روح و روان همدیگر را آزار ندهیم

گفت‌وگو

گفت‌وگو با پسر صفر فولادگر، استاد علامت‌سازی

اولین علامتی که ساختم رویش را امضا کردم

ندا افشاری روزنامه‌نگار

پدر بزرگش مسگر بود و به قول خودش، خانوادگی دست به چکش و دست‌به‌قلم هستند. پدرش، صفر فولادگر، از نوجوانی، دو سالی در اصفهان نزد حاج محمد جوهری، از فولادگران متبحر کتسور، شاگردی و بعد از بازگشت به تهران، کار را به‌طور حرفه‌ای آغاز کرد و ۴۷ سال از عمرش را صرف ساخت علامت برای هیات‌های عزاداری کرد. او هم راه پدرش را ادامه داد.

از کودکی در کنار پدر حضور داشت و با عشقی که به اباعبدالله در دلش بود، از ۱۳ سالگی و هم‌زمان با درس خواندن، مشبک‌کاری را شروع کرد و حالا حدود هفت‌سالگی است که با حرصت از پدر، کار علامت‌سازی را به‌طور حرفه‌ای انجام می‌دهد. مهدی نیاکان جوان ۳۹ ساله، پسر صفرعلی بهرام‌نیاکان معروف به صفر فولادگر، یکی از استادان برجسته علامت‌سازی در کشور است. حالا بعد از حدود یک‌سال که از درگذشت او می‌گذرد، پسرش بعد از سال‌ها شاگردی زبردست پدر، فوت و فن ساخت یک علامت را می‌داند. مانند پدر، عشق به سازندگی دارد و همین باعث شد وارد این حرفه شود. خودش می‌گوید: «از وقتی چشم‌باز کردم در هیات‌های عزاداری امام حسین بودم. عاشق اهل بیت هم هستم و همین باعث شد تا وارد ساخت علامت شوم. پیشنهاد‌های زیادی برای ساخت لوستر، تابلو، مجسمه و از این قبیل چیزها داشته‌ام اما دست و دلم به سمت دیگری نمی‌رود». استادان خطاطی هستند که خطوط نوشته‌شده روی مشبک‌های تیغه‌های علامت را به سفارش مشتری روی تیغه‌ها و علامت می‌نویسند. تا سه سال پیش که علامتی را به تنهایی و بدون کمک گرفتن از پدرش ساخت، پدر به او اجازه نداده بود اسمش را روی علامت بنویسد. این اولین باری بود که تمام صفر تا صد یک علامت را با دستن خود می‌ساخت. استاد فولادگر بعد از اتمام کار با «عمل کمترین صفر فولادگر» روی علامت امضا می‌کرد. عمل کمترین به معنای کوچک بودن و حقیر بودن در این کار است. نیاکان می‌گوید: «سبک ساخت هیچ استادی در زمینه صنایع دستی شبیه هم نیست. من هیچ‌وقت نمی‌توانم کاری شبیه پدرم بسازم. حتی اگر هم بتوانم شبیه یکی از استادان بسازم، عناصری در آن استفاده می‌کنم که نشانی از کار و هنر من باشد. هنرمند وقتی چیزی را خلق می‌کند دوست دارد اسم خودش روی آن باشد».

هر تکه از علامت معنایی دارد

طراحی قطعه‌های مختلف علامت کار خودش است و هر کدام معنایی برای خودشان دارند. پسر فولادگر می‌گوید: «رخی که روی علامت کار می‌کنیم، در اصل مرغ صلوات است. فکتری که در علامت می‌بینیم مظهر آزادی است. براق، اسب بال داری است که پیامبر به کمک آن به معراج رفت. سرش انسان و بدنش، اسب‌بال دار می‌شود. طلوس مظهر زیبایی، شیرنماد امیرالمومنین و مظهر قدرت و خروس اذان گوست». علامت از دوره صفوی به بعد رواج پیدا کرد. آن زمان، شاه‌عباس صفوی به صنعتگران اصفهانی دستور ساخت نشانی‌های می‌دهد که مظهر قدرت، پلیدی، زیبایی، مکتب و همه چیز در آن باشد. آن زمان تیغه‌ای ساختند که دودمش، مانند دودم شمشیر تیز بود. نوک آن نوک پیکانی است که مانند تیر از کمان خارج می‌شود. تیغه به پایین امتداد پیدا می‌کند و به سینه تیغه می‌رسد که این دایره، زمان است. انبری داخل این دایره قرار می‌گیرد که مکان است. همه اینها روی ۶ گوشه‌ای نصب می‌شوند که به عشق ۶ گوشه اباعبدالله ساخته می‌شود. در برخی کارهای قدیمی چهار گوشه به نیت خانه خدا ساخته می‌شود. بعد از نصب روی ۶ گوشه، همه اینها روی گوبی در قسمت پایین قرار می‌گیرند که به نیت کره زمین است. یعنی مکتب شیعه روی کره زمین باید خودش را نشان دهد. دو «دهنه‌اند» در دو قسمت سینه تیغه علامت قرار می‌گیرند. ازدها در زبور حضرت داود به معنای نگهدار بهشت است اما در مکتب ما مظهر پلیدی و زشتی. آیه‌ها، اسماء‌الله و اشعاری در وصف آن‌ها روی تیغه‌ها نوشته می‌شوند که زیبایی هستند. دور هر زیبایی را یک زشتی و پلیدی می‌گیرند و دهنه‌اندزری که این دور قرار می‌گیرد به همین معناست. در دوره قاجار معمولاً علامت‌ها یک تیغ، سه تیغ یا پنج تیغ بوده‌اند. یک تیغ به نیت الله، سه تیغ به نیت سه ساله امام حسین و پنج تیغ به نیت پنج تن آل ابا است. این نیت علم بوده است. تیغه میانی علم به نیت الله است. نیاکان در ادامه می‌گوید: «برخی علامت‌ها به سفارش مشتری طلاکوب می‌شوند و از طلای ۴/۹ در ساخت آن استفاده می‌کنیم که بالاترین عیار طلست. هزینه یک علامت پنج تیغ پراساس، بدون طلاکوب ۶۰ میلیون و با طلاکوب آن بین ۱۵۰ تا ۱۶۰ میلیون می‌شود. یکی از شاخص‌ترین علامت‌هایی که پدرش در سال ۷۸ ساخت، یک علامت ۲۵ تیغه است که متعلق به یکی از هیات‌های تهران است و به نیت خواندن زیارت عاشورا ساخت آن سفارش شده و تنها علامتی است که به‌طور کامل روی آن زیارت عاشورا نوشته شده است. از شاه تیغ به سمت چپ و از شاه تیغ به سمت راست روی کتیبه جلویی هم یک زیارت عاشورا نوشته شده که در مجموع سه زیارت عاشورای کامل روی آن نوشته شده است.

تکیه

آداب عزاداری

فرهنگستان | هر چیزی آدابی دارد و عزاداری هم از این قاعده مستثنی نیست؛ به‌ویژه اگر عزاداری برای سید و سالار شهیدان باشد.

۱ | متاسفانه هنوز هم بعضی از مجالس عزاداری در زمان اذان هم مشغول خواندن نوحه و عزاداری هستند و یا گاهی عزاداری‌های شب‌هنگام را تا دیروز وقت ادامه می‌دهند که این باعث قضا شدن نماز صبح عزاداران می‌شود. یادمان باشد نماز واجب است و عزاداری مستحب و ما نباید واجبات را در محرم فدای مستحبات کنیم. بنابراین بهتر است زمان عزاداری را مدیریت کنیم.

۲ | پوشیدن لباس مشکی برای ما ایرانی‌ها اغلب نشان دهنده عزادار بودن برای یکی از عزیزان مان است. در محرم هم ما برای ادای احترام به امام حسین (ع) لباس سیاه بر تن می‌کنیم. پس برای اینکه این احترام کامل آداشود، به پوشیدن یک لباس ساده مشکی و تمیز اکتفا کرده و از پوشیدن لباس‌های زرق و برق دار خودداری کنید. نظافت خود را هم رعایت کنید تا عزاداران دیگر آزرده نشوند.

۳ | یکی از توصیه‌هایی که در ماه محرم شده این است که در ایام محرم خواندن زیارت عاشورا را فراموش نکنید، اگرچه خواندن این زیارت‌نامه مستحب است، اما آنچنان تأثیرگذار است که بسیاری از بزرگان تا یکید مکرر به خواندن آن داشتند.

۴ | امام‌ضرا (ع) درباره گریه برای امام حسین (ع) فرموده‌اند: «هر کس روز عاشورا، روز مصیبت و اندوه او باشد، حق تعالی روز قیامت را برای او روز شادی و سرور گرداند و دیدگانش در بهشت به نور ما روشن می‌شود.» اگرچه عزاداری برای امام حسین (ع) اجر فراوان دارد، اما بهتر است اشک‌های ما جنبه شخصی داشته و برای پادش نباشد و به نیت امام حسین و فداکاری‌های او باشد.

۵ | شاید برای شما هم پیش آمده باشد زمانی که در مجلس عزاداری امام حسین (ع) هستید، نتوانید گریه کنید. اشکالی ندارد؛ این موضوع نباید مانع شرکت کردن شما در عزاداری شود. در چنین مواردی بزرگان توصیه کرده‌اند عزادار حالت تباکی (گریه کردن و غم و اندوه) به خود بگیرد.

۶ | یکی از رسوم و رسمومی که هم‌زمان با فرارسیدن ماه محرم در کشور اجرا می‌شود، سیاهپوش شدن شهرهاست. بهتر است ما هم پرچم سیاهی هرچند کوچک بر سر در خانه خودمان بزنیم و با برپایی مراسم روضه از امام حسین (ع) یاد کنیم. فراموش نکنیم که در برگزاری روضه‌ها در منزل مان از چشم و هم‌چشمی و ریخت و پاش‌های بی‌مورد دوری کرده و با سادگی هرچه تمام‌تر این مجالس را برگزار کنیم. مطمئن باشید امام حسین (ع) چنین مراسم‌هایی را می‌پسندند.

۷ | در محرم در جمع‌های خانوادگی تان با خواندن مرثیه کوچکی یادی از سرور شهیدان کنید. برای این کار نیازی نیست حتما مداح زبردستی باشید. البته باتان نرود که در انتخاب شعر دقت کنید.

۸ | بسیار پیش آمده که گروهی در ایام محرم از بلند بودن صدای بلندگوها تا دیروقت و سسد معبر ایستگاه‌های صلواتی گلاریه می‌کنند. فراموش نکنیم که نباید با این کار عزاداری‌مان را زیر سوال ببریم و باعث ایجاد خاطره بد در ذهن همشهریان مان باشیم تا مبادا سبک عزاداری ما به نام امام حسین (ع) ثبت نشود.

اپلیکیشن

نقاره یکی از اپلیکیشن‌های مذهبی است که می‌توانید با نصب آن به یک آرشو جامع از هزاران مرثیه، سخنرانی و ادعیه دسترسی داشته باشید. لیست پخش مناسب‌های مذهبی، امکان ایجاد لیست پخش شخصی و به‌روزرسانی محتوا از جمله ویژگی‌های این اپلیکیشن است. استفاده از این اپلیکیشن رایگان است و حجمی که برای نصب نیاز دارد ۱۰/۶ مگابایت است.

زنان عاشورایی

یکی از زنان هاشمی که با واقعه کربلا ارتباط داشت و شاید کمتر نامی از آن شنیده‌باشید، ام‌سلمه یکی از همسران پیامبر اکرم (ص) است. ایشان علاقه بسیاری به اهل بیت به‌ویژه امام حسین (ع) داشتند و امام حسین (ع) نیز ایشان را مادر خطاب می‌کردند.

از آنجا که ام‌سلمه از پیامبر شنیده بود امام حسین (ع) و یاران‌شان در کربلا به شهادت می‌رسند، تلاش فراوانی کرد تا امام را از این سفر بازدارد. نقل است امام حسین پیش از سفر به عراق وصایای خود را به ام‌سلمه سپرده بودند و او نیز بعدها آنها را به امام سجاد (ع) تحویل داد.